

EMILIJA RAIBUŽYTĖ-KALNINIENĖ

Biržų krašto muziejus „Sėla“

Partizaninis judėjimas Biržų krašte: Moterys, kovojusios už Lietuvos laisvę

I ž a n g a

Biržų krašto partizaninis judėjimas per pastaruosius beveik 30 nepriklausomos Lietuvos metų jau plačiai aprašytas. Susipažinti su Biržų krašto partizanais, jų ir jų artimųjų prisiminimais bei priešišku struktūrų sukauptais ir Lietuvos archyvuose išsaugotais dokumentais galima Romo Kauniečio sudarytuose „Aukštaitijos partizanų prisiminimuose“¹.

Biržų krašto partizaninio judėjimo išskirtinumas – savarankiškas būrių veikimas. Kodėl Biržų krašto partizanai liko centralizacijos nuošalyje, atskleidžiama Ričardo Čekučio ir Daliaus Žygelio pokalbyje, paskelbtame straipsnyje „Laisvės kryžkelės. Biržų krašto partizanai“².

Plačiausiai partizaninį judėjimą Biržų krašte aprašė ilgametis Biržų krašto muziejaus „Sėla“ muziejininkas istorikas Antanas Seibutis,

¹ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 1996, 909 p.; ten pat, d. 2, kn. 2, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 2000, 718 p.; ten pat, d. 3, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 2001, 1184 p.; ten pat, d. 4, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 2004, 671 p.

² R. Čekutis, D. Žygelis „Laisvės kryžkelės. Biržų krašto partizanai“, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-10-08-laisves-kryzkeles-birzu-krasto-partizanai/4259>.

paskelbęs ne vieną straipsnį apie partizanines kovas³. Išsamiausiai Biržų krašto partizaninių kovų istorija išnagrinėta A. Seibučio straipsnyje „Iš Biržų krašto partizaninio judėjimo 1944–1956 metų istorijos“. Šis straipsnis publikuotas 2006 m. išleistoje knygoje „Biržų istorijos apybraižos“. A. Seibutis straipsnyje aptaria partizaninio pasipriešinimo Biržų krašte pradžia, Biržų kalėjimo užpuolimo 1944 m. detales, pagrindinius Biržų krašto partizanų susidūrimus su NKVD, Lietuvos laisvės armijos veiklą Biržų apskrityje, suformuotus struktūrinius padalinius, partizaninio pasipriešinimo Biržų krašte numalšinimo aplinkybes ir paskutiniųjų kovotojų likimus.

Tyrinėdama biržiečių partizanų prisiminimus, Biržų krašto muziejuje „Sėla“ saugomą ikonografinę medžiagą ir kolegų straipsnius, atradau, kad niekas plačiau neapžvelgė moterų partizanų, kovojusių Biržų krašte, temos. Taigi šiame darbe glaustai pristatysiu Biržų krašto partizaninio judėjimo ir jame dalyvavusių moterų, kovojusių už Lietuvos laisvę, istoriją.

Pirmieji metai

1944 m. Sovietų Sąjungai antrą kartą okupavus Lietuvą, prasidėjo dešimtmetį trukusi rezistencinė kova prieš okupantą. Lietuvos gyventojai priešinosi prievartinei kolektyvizacijai, atsisakydavo stoti į Lietuvos komunistų partiją, komjaunimą, boikotavo rinkimus, pradėjo dažniau lankytis okupacinės valdžios persekiojamoje Bažnyčioje.

³ A. Seibutis, „Biržų krašto partizanų kautynės su NKVD galvažudžiais“, prieiga per internetą: <https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/03/16/news/birzu-krasto-partizanau-kautynes-su-nkvd-galvazudziais-5913485/>; A. Seibutis, „Biržų krašto partizanai 1947–1950 m.“, prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/195644/birzu-krasto-partizanai-1947-1950-m> [žiūrėta 2018 05 15]; A. Seibutis „Paskutiniai partizanai Biržų krašte“, prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/103217/antanas-seibutis-paskutiniai-partizanai-birzu-kraste>; A. Seibutis „Partizaniško gyvenimo buitės vaizdai“, prieiga per internetą: <http://www.siaure.lt/article/articlearchiveview/255/2011/05/16> [2011 05 14]; A. Seibutis „B. Krivicko Vyčio ordinas – Biržų muziejuje“, 2009-07-14, prieiga per internetą: <http://www.siaure.lt/index/1/3775> [žiūrėta 2018 05 15]; A. Seibutis „Karas po karo: Biržų kalėjimo užpuolimas“, 2007-05-22, prieiga per internetą: https://kultura.lrytas.lt/istorija/2007/05/22/news/karas-po-karo-birzu-kalejimo-uzpuolimas-5959849/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy [žiūrėta 2018 05 15].

Skaičiuojama, kad nuo 1944 iki 1954 m. 50 tūkst. Lietuvos gyventojų išėjo į miškus, nesutikdami su Lietuvos okupacija, vengdami tarnybos Raudonojoje armijoje, bijodami galimų represijų ir tremties bei tikėdamiesi, kad padedant Vakarams, Lietuva gali atkovoti savo nepriklausomybę.

Pirmiausia į kovą stojo buvę Lietuvos antinacinio pasipriešinimo dalyviai, Vietinės rinktinės kariai, buvę lietuvių savivaldos įstaigų tarnautojai, policininkai, Lietuvos Respublikos kariuomenės kariai ir karininkai, vėliau išitraukė valstiečiai, inteligentai, provincijos mokytojai, studentai, vyresniųjų klasių moksleiviai. Rezistencinėje kovoje dalyvavo visų visuomenės sluoksnių atstovai. Dar 50 tūkst. Lietuvos gyventojų buvo įvairių nelegalių organizacijų nariai, partizanų ryšininkai ir rėmėjai, be kurių pagalbos partizaninis karas nebūtų išsilaikęs 10 metų.

Kaip teigiama R. Čekučio ir D. Žygelio straipsnyje, „Biržų krašte, kaip ir beveik visur kitur Lietuvoje, pirmaisiais kovų metais laisvės kovotojai organizavosi stichiškai ir formavo būrius.“⁴ „Biržų apskrities valsčiuose susikuria daug būrių: Krinčino (vadas Šatas); Daujėnų (S. Masilionis, vėliau lt. Povilas Žilys); Pasvalio (Šilkarskas); Nemunėlio Radviliškio (Juozas ir Jonas Krivickai, Augustas Vasiulis, Alfonsas Uzėnas); Linkuvos ir Joniškėlio (kpt. Petras Paltarokas); Vabalninko, Kupreliščio, Salamiesčio, Alizavos (J. Kalkys, R. Petronis, Lietuvos kariuomenės aviacijos kapitonas Albinas Tindžiulis, Jonas ir Albinas Šidlauskai); Pabiržės (Stasys Naudžiūnas, Alfonsas Antanaitis, Tomas Morkvėnas); Papilio (Bronius Žilinskas, Povilas Skiauterė, Jonas Marciukas, Jokūbas Šlekys); Parovėjos (Petras Tupėnas).“⁵

Pirmaisiais kovos metais partizanų būriai kovėsi su NKVD kariniais daliniais ir rengėsi visuotiniam sukilimui, tikėdamiesi išlaisvinti Lietuvą. Šis kovos būdas pareikalavo daug gyvybių, todėl nuo 1945 m. rudens partizanų būriai daugiausia veikdavo iš pasalų, naikino šnipus

⁴ R. Čekutis, D. Žygelis, min. veik.

⁵ A. Seibutis, Iš Biržų krašto partizaninio judėjimo 1944–1956 metų istorijos, *Biržų istorijos apybraižos*, Vilnius, 2006 p. 221–222.

ir aktyvius kolaborantus. Taip pat buvo stiprinami ryšiai tarp partizanų apygardų ir stengtasi platinti kuo daugiau partizaninės spaudos.

Centralizacijos nuošalyje

1946–1948 m. partizanų sumažėjo, bet jie tapo vieningesni – buvo sudaryti tvirti teritoriniai junginiai, partizanų apygardos, sritys. Anot R. Čekučio, Biržų krašto partizaninio judėjimo situacija buvo gana paradoksali, nes nors biržiečiai buvo didelių struktūrinių dalinių kryžkeleje, patys liko centralizacijos nuošalyje⁶.

Partizaninė kova Biržų krašte skyrėsi nuo likusios Lietuvos dalies. Biržų krašte ilgai nepavyko sukurti didesnio, visus būrius vienijančio junginio. Manoma, kad taip atsitiko dėl patikimų ryšių su kaimyninėmis partizanų apygardomis stokos. Taip pat bijota išdavysčių ir provokacijų. Junginių tarpusavio ryšiai buvo ta grandis, į kurią NKVD stengdavosi įterpti savo agentus bei provokatorius ir kurioje buvo sunkiausia išlaikyti konspiraciją. Todėl Biržų krašte kai kurioms partizanų grupėms atrodė daug saugiau nesijungti į stambesnius organizacinius vienetus. Vis dėlto vienam iš partizanų vadų – Petruui Tupėnui-Ažuolui (g. 1911 m. Braškių kaime) 1947 m. pavyko apjungti 6 iki tol nepriklausomai Biržų ir Pasvalio apskrityse veikusias partizanų grupes ir įkurti Dariaus ir Girėno apygardą. Partizanas Jokūbas Šlekys prisimena, kad jau „1946 m. mūsų inspektuoti buvo atėjęs Tupėnas nuo Biržų girios. Plenderiui [Petras Flenderis – aut. past.] žuvus, jis buvo viso Biržų rajono partizanų vadas. (Su Tupėnu kartu vaikščiojo Bronius Krivickas).“⁷ Buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas Juozas Kučinskas buvo išrinktas apygardos štabo viršininku, karinio parengimo skyriaus viršininku paskirtas J. Rastauskas, propagandos ir agitacijos skyriaus viršininku išrinktas laikraščio „Bočių keliais“ redaktorius Baltrėnas-Anupras⁸. 1947–1949 m. Biržų

⁶ R. Čekutis, D. Žygelis, min. veik.

⁷ Pasakoja Jokūbas Šlekys-Gediminas, Biržiečių partizanų būrio vadas, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 1996, p. 670.

⁸ A. Seibutis, *Iš Biržų krašto partizaninio judėjimo 1944–1956 metų istorijos*, p. 232.

krašte kovojo J. Krivicko, A. Tindžiulio, J. Marciuko, P. Tupėno, A. Antanaičio, S. Naudžiūno, P. Žilio, A. Baltrėno, J. ir A. Šidlauskų būriai.

Tačiau dėl ryšių su aukščiausia vadovybe stokos ši apygarda neprijungė prie Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) ir veikė savarankiškai maždaug iki 1948 m. pabaigos.

Antrą kartą apjungti Biržų krašto partizanus bandyta 1951 m. gegužės pabaigoje Biržų girioje sušaukus pasitarimą, kuriame dalyvavo partizanai iš Biržų, Pandėlio, Papilio ir Panemunės. Susirinkę partizanai sutarė palaikyti ryšį. Praėjus vos keletui mėnesių, rugpjūtį, į Biržų girią atvyko svečiai iš Žaliosios rinktinės – Gedimino tėvūnijos vadas B. Žilys-Saulius ir Žaliosios rinktinės štabo visuomeninės dalies viršininkas Julius Navakas-Tilvikas, Kęstučio tėvūnijos būrio vadas Tautmylis Vaitiekūnas-Zubrys, Vabalninko krašto partizanai K. Kregždė-Piršlys ir J. Baltušis-Trimitas ir buvo įkurta Sierakausko tėvūnija. „Jie aiškino, kad keli būriai turėtų sudaryt tėvūniją, o kelios tėvūnijos – rinktinės, o rinktinės – apygardas.“⁹ Sierakausko tėvūniją sudarė penki būriai: Jono Krivicko-Krivio, Lino Pivoravičiaus-Kanapės, Kosto Kregždės-Piršlio, Broniaus Krivicko-Vilniaus, Jono Baltušio-Trimito.

1951 m. rugsėjį Sierakausko tėvūnija pervadinta į Pilėnų tėvūniją. Sudarytas štabas, kurio vadu paskirtas Steponas Giedrikas-Girietis, šabo viršininku – Linas Pivoravičius (nuo 1952 m. rugsėjo jį pakeitė K. Kregždė); štabo visuomeninės dalies viršininku paskirtas Romas Petronis-Siaubas, o nuo 1952 m. rugsėjo – Alfonsas Valentėlis-Milžinas¹⁰. Tuomet Biržų girioje partizanavęs poetas Bronius Krivickas-Vilnius buvo paskirtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Rytų Lietuvos srities visuomeninės dalies vadovu, buvo atnaujinta spaudos leidyba. Kaip prisimena partizanas Romas Styra, Pilėnų tėvūnija apėmė maždaug tokią teritoriją: pradedant Nemunėlio Radviliškiu, – Biržus, visą Biržų girią, Kvetkus, Roksalos mišką, Pandėlio girią, Skapagirį ir Puznos mišką palei Kupreliškį¹¹.

⁹ Pasakoja Romas Styra-RĖKSNYS, ŽAIBAS, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, p. 492.

¹⁰ A. Seibutis, Iš Biržų krašto partizaninio judėjimo 1944–1956 metų istorijos, p. 233.

¹¹ Pasakoja Romas Styra-RĖKSNYS, ŽAIBAS, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, p. 493.

Pilėnų tėvūnijos partizanai su svečiais Biržų girioje 1951 m. rugpjūtį. Sėdi iš kairės: Adolfas Bičiūnas, Norbertas Tauterys, Linas Kabakevičius, Gedimino tėvūnijos vadas Br. Žilys (Saulius), Linas Pivoravičius (Kanapė), Žaliosios rinktinės štabo visuomeninės dalies viršininkas Julius Navakas (Tilvikas), Tautmylis Vaitiekūnas, Kostas Kregždė. Stovi: Ed. Žilinskas, B. Krivickas, J. Krivickas, J. Tučas, St. Giedrikas, R. Tučas, D. Ruželė, Vl. Butėnas, Br. Meškėnas, Emilija Lujanienė, Alf. Valentėlis. Biržų krašto muziejaus „Sėla“ nuotrauka.

1951 m. visoje Pilėnų tėvūnijoje buvo likę apie 40–50 partizanų. 1953 m. pradžioje Pilėnų tėvūnijoje dar veikė keturios partizanų grupės: Radvilos būrys, kuriam vadovavo Robertas Tučas-Barzdyla, veikė Nemunėlio Radviliškio valsčiuje ir kaimyniniuose Latvijos rajonuose; Sakalo būrys (vadas Mykolas Suveizdis-Budrys) veikė Papilio, Pandėlio apylinkėse, Biržų girioje; Vytenio būrys (vadas Kostas Kregždė-Piršlys) veikė Vabalninko ir Pandėlio apylinkėse; Vėtros būrys, vadovaujamas Stepono Giedriko-Giriečio, veikė Biržų girioje¹².

Tėvūnija laikėsi iki 1954 m. rudens, nors buvo likę vos keli ko-

¹² Pažymos apie partizanų formuotes, veikusias Lietuvos teritorijoje nuo 1944 m. VII mėn. iki 1955 I mėn., KGB 4-ta valdyba prie Lietuvos ministrų tarybos, Byla Nr. 1, Vilnius, 1955 m.

votojai. Okupacinė valdžia dėjo dideles pastangas, kad susidorotų su paskutiniaisiais partizanais, ir jiems pavyko. 1954 m. rugsėjo 25 d. nelygioje kovoje su okupantais krito Vyčio apygardos Pilėnų tėvūnijos vadas Steponas Giedrikas-Girietis.

Moterys, kovojusios už Lietuvos laisvę

Biržų krašto partizanų fotografijose akį visada patraukia jose įamžintos ginkluotos moterys. Iš fotografijų į mus žvelgia Papilio būriui priklausiusi Marytė Vaidilaitė ir Nemunėlio Radviliškio būryje gyvenusios Emilija Lujanienė bei Emilija Šimonienė. O Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro išleistame atlase¹³ įrašytos dar dvi Biržų krašte kovojusios moterys partizanės: Milda Šaulienė-Milda ir Regina Četkauskaitė – Dariaus ir Girėno apygardos štabo narė.

Deja, nei M. Šaulienės, nei R. Četkauskaitės pavardžių tarp amžininkų prisiminimų nepavyko aptikti. Matyt, tai lėmė gana ankstyva šių moterų žūtis. M. Šaulienė-Milda nušauta 1949 m. rugsėjo 16 d. Latvijos SSR Skaistkalnės miške (dabar – Latvijos Respublika), kai vykdydami karinę operaciją MGB Biržų aps. skyriaus ir Lietuvos SSR MGB vidaus kariuomenės 137-ojo šaulių pulko kareiviai aptiko partizanų bunkerį. Per susišaudymą žuvo M. Šaulienė-Milda (gim. Biržų aps., Parovėjos vls., Spalviškių k. Būry nuo 1944 m.), Stasys Šaulys-Stipruolis (Petro Tupėno-Ažuolo būrio grupės vadas) ir Arvydas Užunaris-Karalius (Jono Krivicko būrio grupės vadas)¹⁴.

1949-ieji buvo lemtingi ir R. Četkauskaitei. „1949 m. lapkričio 23(28) d. naktį Biržų aps. Biržų vls. Geidžiūnų k. ištremto partizanų rėmėjo Kairio sodyboje, MGB vidaus kariuomenės 137-ojo šaulių pulko kareiviai vykdė karinę operaciją. Aptikus įrengtą bunkerį, per susišaudymą žuvo 3 jame slėpęsi Dariaus ir Girėno apygardos partizanai: Regina Četkauskaitė (apygardos štabo narė), Jonas Rastauskas-Mažis

¹³ *Šiaurės rytų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas: Biržų krašto partizanai, Didžiosios kovos ir Vyčio apygardos*, d. 1, Vilnius, 2014, p. 47.

¹⁴ Ten pat.

Jonas, Miško Gojelis (apygardos štabo karinio rengimo viršininkas) ir Leonas Striška-Beržinis (Jono Rastausko adjutantąs).¹⁵

Partizaniška kasdienybė buvo ištis sunki, todėl galiojo nuostata kiek galima vengti priimti į aktyvių kovotojų gretas moteris. „Ši nuostata aiškiai suformuluota 1949 m. LLKS Tarybos posėdyje: čekistų persekiojamoms moterims padėti įsigyti dokumentus, kad jos galėtų gyventi legaliai.“¹⁶ Sovietinė valdžia ypač persekiojo partizanų žmonas, todėl jos būdavo priverstos išeiti į mišką kartu su vyru. Galime tik spėti, kad M. Šaulienė-Milda greičiausiai sekė paskui vyrą Stasį Šaulį-Stipruolį, kuris buvo Petro Tupėno-Ažuolo būrio grupės vadas.

Aktyvios kovotojos, su ginklu rankose kovojusios partizanų būriuose, dažniausiai ateidavo į mišką po to, kai būdavo iššifruotos kaip partizanų talkininkės ir nebegalėdavo gyventi pusiau legaliai. Būtent taip nutiko Emilijai Šimonienei ir Emilijai Lujanienei.

Emilija Lujanienė-Martišėlis, Zylė, Rūta

Daugiausia informacijos apie Emilijos (Emos) Lujanienės gyvenimą pavyko surasti R. Kauniečio surinktuose Aukštaitijos partizanų prisiminimuose¹⁷. Prisiminimais apie E. Lujanienę dalijosi jos dukterėčia, brolio dukra Danutė Ivanauskaitė-Tabakienė, kovos draugas Robertas Indrikas ir kartu lageryje kalėjusi Nijolė Gaškaitė.

Emilija Lujanienė gimė 1910 m. Siečių kaime, Klovainių valsčiuje, Pakruojo rajone. Lujanų šeimoje augo 8 vaikai. Visi jie buvo auklėjami patriotiškai, priklausė šaulių organizacijai.

Kaip elgtis su ginklais, Emilija išmoko dar vaikystėje, nes jos tėvas buvo medžiotojas.

Nutekėjo Emilija į Lujėnų kaimą Nemunėlio Radviliškio valsčiuje. Jos vyras Petras Lujanas ir jo šeima „[...] irgi buvo dideli patriotai,

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 93.

¹⁷ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, d. 2, kn. 2, p. 661–669.

pokario metais palaikė ryšius su partizanais“¹⁸. E. Lujanienės uošvis Petras Lujanas (g. 1878 m.) ir vyras Petras Lujanas (g. 1911 m.) buvo suimti 1946 m. sausio 17 d. ir įkalinti Sibiro lageriuose¹⁹. Tą lemtingą dieną Emilijai pavyko pabėgti ir pasislėpti. Pirmiausia ji prisijungė prie Roberto Tučo būrio. Kaip pasakojo D. Ivanauskaitė-Tabakienė: „Maždaug po metų partizanavimo ji buvo suimta, grįžo iš Biržų NKVD nudegintais kojų padais, nudegintomis rankomis. Greit nubėgo į mišką pas partizanus ir pasakė, kad ją užverbavo, tik tokiu būdu ištrūkusi iš jų nagų. Tada, kiek žinau, netrukus ji perėjo į Jono Krivicko būrį.“²⁰

Kovos dieną bendražygis R. Indrikas prisimena, kad E. Lujanienė buvo kūrybinga moteris, labai skaniai gamino ir rašė eiles: „Nors Emilija Lujanienė buvo bemokslė, bet ji labai norėjo kurti eilėraščius, tiesiog pavydėjo Broniaus Krivicko talento. Ir kartais sėdėdama ant kelmo girioje, automata pasidėjusi šalia, rašė, kūrė eiles. [...] Bunkery, būdavo, Emilija sėdi ir rašo. Rašo, kuria ir vis tariasi su Jonu Krivicku, kaip čia geriau parašius, kokius žodžius parinkus. Jonas jai padeda. O kai parašo visą eilėrašį, tada jau ir mums garsiai paskaito.“²¹

1953 m., antrąją Šv. Velykų dieną bunkeris Surgienių miške, dabartinės Latvijos teritorijoje, kuriame slėpėsi E. Lujanienė, buvo apsuptas. Kartu su Emilija lauke buvęs Jonas Krivickas buvo nušautas, o bunkeryje buvęs partizanas Povilas Dagys susisprogdino. Emilija bandė bėgti, bet nesėkmingai. Ji buvo suimta ir nuteista 25 metams lagerio.

Nijolė Gaškaitė prisimena, kad patekusi į lagerį E. Lujanienė buvo silpnos sveikatos, tačiau tai nepalaužė jos dvasios. Ji gebėjo organizuoti, telkti žmones, jos iniciatyva moterys lageryje švęsdavo religines šventes²².

E. Lujanienė nestokojo drąsos, visas užduotis atlikdavo be priekaištų, o ir savo gyvenimą tvarkė pati, nelaukdama likimo malonių. Ji

¹⁸ Pasakoja Danutė Ivanauskaitė-Tabakienė, užrašyta Panevėžyje, 1995-02-27, ten pat, p. 662.

¹⁹ *Lietuvos gyventojų genocidas*, t. II (K-S): 1944–1947, 2002, p. 362–363.

²⁰ Pasakoja Danutė Ivanauskaitė-Tabakienė, užrašyta Panevėžyje, 1995-02-27, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, d. II, kn. 2, p. 662–663.

²¹ Pasakoja Robertas Indrikas, užrašyta Panevėžyje, 1995-05-18, ten pat, p. 665.

²² Pasakoja Nijolė Gaškaitė, Šiauliai, 1995 m., ten pat, p. 667.

pasitraukė iš gyvenimo 1985 m. rugpjūčio 17 d., kai liga ją prikaustė prie lovos: „O mirė tragiškai – nusišovė savo vyro latvio medžiokliniu šautuvu, kurį iš anksto buvo pasidėjusi į lovą po čiužiniu tam atvejui, jei nebegalėtų atsikelti, taptų našta aplinkiniams (tikrų artimųjų ir nebebuvo aplink).“²³

Emilija Lujanienė buvo be galo drąsi moteris, ji išdrįso išeiti į mišką, gyventi nuolat supama pavojų, išdrįso ir mirtį priimti, tada, kai nusprendė, kad laikas....

Emilija (Ema) Šimonienė

Emilija Šimonienė gimė 1910 m. Lapakritos kaime. Ištekėjusi ji gyveno Bėčiūnuose. Kaip pasakojo Robertas Tučas-Barzdyla: „Jos vyrą 1944 m. paėmė rusai, slenkant frontui, ir jis nebesugrįžo.“²⁴ E. Šimonienė bendradarbiavo su Skaistkalnės partizanais, todėl ją pradėjo tardyti NKVD ir grasinti susidorojimu, jei neišduosianti likusių partizanų. Matydama, kad kitos išeities nėra, apie 1949 m. ji pati išėjo į mišką ir prisidėjo prie Jono Krivicko, Roberto Indriko, Emilijos Lujanienės, Petro Bagdono, Stepo Giedriko, Jono Gritėno ir Roberto bei Juozo Tučų būrio. Ginkluota buvo pistoletu. Partizanišką duoną valgė beveik 5 metus. Liucija Brazdžiūtė-Giedrikienė prisimena, kad E. Šimonienei buvo labai sunku, nes reikėjo gyventi atsiskyrus nuo vaikų. Jos vaikus žiūrėjo motina²⁵. Lyg nebūtų gana jos pačios kančios, kad negali būti šalia savo vaikų, juodą darbą dirbo ir čekistai. Jie rašė E. Šimonienei laiškus, kuriais viliojo prisiregistruoti, naudodamiesi tuo, kas kiekvienai mamai skaudžiausia: „Jums Ema reikalinga pasinaudoti tuo ir grįžti prie savo vaikučių, gyventi šeimos džiaugsmiais ir rūpesčiais. Pasinaudokite tuo ir niekad nesigailėsite, nes kitu atveju Jūsų laukia toks pat likimas, kokio susilauks kiekvienas banditas, kuris nenori padėti ginklą.“²⁶

²³ Ten pat, p. 667.

²⁴ Pasakoja Robertas Tučas-*Barzdyla*, partizanas nuo Biržų, ten pat, 1996, p. 700.

²⁵ Pasakoja Liucija Brazdžiūtė, užrašyta Alytuje, 1999-08-28, ten pat, d. III, p. 518.

²⁶ Ten pat, d. IV, p. 75.

Pilėnų tėvūnijos partizanai apie 1952 m. Iš kairės stovi: x, x, R. Styra, St. Giedrikas, J. Tučas, x. Sėdi: J. Baltušis, Emilija (Ema) Šimonienė, M. Suveizdis, Alf. Valentėlis, R. Tučas, x, x. Priekyje: Ed. Žilinskas, x. Biržų krašto muziejaus „Sėla“ nuotrauka.

Galiausiai E. Šimonienė nusprendė prisiregistruoti ir pasitraukti iš miško. Išnagrinėtuose prisiminimuose neradau informacijos apie tai, koks buvo tolesnis E. Šimonienės likimas. Tikiuosi, tai paaiškės toliau tęsiant tyrimą apie moteris partizanes Biržų krašte.

Marytė Vaidilaitė-Marciukienė

Marytė Vaidilaitė užaugo komunistuojančioje šeimoje. Jos tėvas Jonas Vaidila iš Miliškių kaimo buvo aršus komunistas, dirbo Pabiržės valsčiaus žemės ūkio vedėju (žemės dalijimo komisijos pirmininku). Tačiau dukra Marytė nusigrėžė nuo tėvo, jos įsitikinimus pakeitė mylimasis Jonas Marciukas. Kaip pasakojo Bronius Skiauterė, „Dar prie vokiečių jie atvirai draugavo, ruošėsi vestis, bet artėjantis frontas sujaukė jų visus planus ir Marciukas pas tą Marytę tėvų namuose

Papiliečiai partizanai. Dešinėje Jonas Marciukas ir Marytė Vaidilaitė-Marciukienė. 1952 m. Biržų krašto muziejaus „Sėla“ nuotrauka.

pasidarė bunkerį pasislėpti nuo bolševikų. Kiek ten buvo, kiek nebuvo, užėjus rusams, jis išėjo į mišką, o kartu su juo ir Marytė.²⁷ Kartu su vyru ji ėjo iš vieno bunkerio į kitą. „Papilietį Marciuką Joną aš du kartus mačiau. Jis buvo vienas iš stambesnių mūsų krašto vadų. Jo žmonos Marytės Vaidilaitės tėvas buvo skrebas.“²⁸

Didžiausia problema partizanei buvo kūdikio laukimas. Žinoma, partizanai susilaukdavo vaikų, kurie pasaulį išvysdavo iš meilės ir buvo laukiami, tačiau gyvenant miške nebuvo sąlygų pasirūpinti kūdikiu. Marytė ir Jonas Marciukai susilaukė dviejų vaikelių. Deja, tėvais jie netapo nė vienam iš jų. B. Skiauterė pasakojo, kad „Po pirmojo kūdikio mirties Marytė pagimdė antrąjį ir paliko pas savo giminaičius, bet tie, bijodami rizikuoti, apie tą vaiką pranešė Papilio seniūnui.“²⁹

²⁷ Pasakoja Bronius Skiauterė, užrašyta Likėnuose, 2002 11 29, ten pat, p. 25.

²⁸ Pasakoja Robertas Indrikas, Biržų partizanas, ten pat, 1996, p. 686.

²⁹ Pasakoja Bronius Skiauterė, užrašyta Likėnuose, 2002 11 29, ten pat, IV d., p. 26.

Marytės ir Jono Marciukų dukrą įsivaikino Jakovlevų šeima iš Suvainišio. Ji buvo pakrikštyta mamos Marytės vardu.

„Po šios mergaitės atsiradimo Marciukai dar gyveno apie metus laiko. Jie turėjo įsirengę bunkerį netoli Papilio miestelio Griauzdės kaime nebaigtam statyti Matuzevičiaus name.“ Čia jie ir žuvo per susišaudymą su skrebais. „Nesėkmingi buvo ir 1952 m. Balandžio 6 d. Pandėlio rajono Griauzdės kaime negyvenamame name sribai užtiko partizanų slėptuvę. Partizanai atsišaudė pusantros valandos. Kai čekistai padegė namą, mėgindami iš jo prasiveržti žuvo papiliečių partizanų būrio vadas J. Marciukas ir jo žmona partizanė Marija Vaidelaitė.“³⁰ Nužudytieji buvo atvežti ir paguldyti prie Papilio bažnyčios, o po to užkasti rezistentų kapinėse.

Partizanų sužadėtinės dažnai savo noru kartu su apsuptais mylimaisiais pasirinkdavo mirtį³¹. M. Vaidilaitė paaukojo dar daugiau, ne tik savo gyvybę, bet ir galimybę būti motina.

I š v a d o s

Partizaninis judėjimas Biržų krašte pradėjo formotis tuo pačiu metu kaip ir visoje Lietuvoje – 1944 m. Sovietų Sąjungai antrą kartą okupavus Lietuvą. Partizanai organizavosi stichiškai, kurdami būrius iš jaunų savo apylinkės vyrų.

Biržų krašto partizaninis judėjimas išsiskyrė tuo, kad biržiečiai tik 1951 m. apjungę atskirus būrius į Pilėnų tėvūniją, prisijungė prie Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS). Iki tol visi būriai ir 1947 m. iš jų sudaryta Dariaus ir Girėno apygarda veikė savarankiškai.

Biržietės moterys į partizaninį karą įsitraukdavo tada, kai nebegalėdavo išverti prieš jas vykdomos agresijos ir nuolatinių persekiojimų, tikrinant jų ryšius su partizanais. Jų gyvenimas kovojant buvo sunkus

³⁰ Nijolė Žemaitienė, „Partizaninis pasipriešinimas antrajai sovietinei okupacijai Pandėlio apylinkėse“, prieiga per internetą: <http://genocid.lt/Leidyba/7/nijole7.htm> [žiūrėta 2018 05 17].

³¹ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, min. veik., p. 98.

ir reikalaujantis pasiaukojimo, bet jos nestokojo ryžto, ištikimybės ir meilės savo tėvynei.

Dešimt metų trukęs partizaninis karas simbolizuoja moralinę Lietuvos pergalę prieš okupantą. Tai puikus įrodymas visam pasauliui, kad Lietuva buvo prievarta prijungta prie SSRS ir nuo okupacijos pradžios kovojo siekdama vieno tikslo – nepriklausomos demokratinės Lietuvos Respublikos atkūrimo. Ši kova nebuvo beprasmė.